CONSTANŢA BUZEA

Prefaţă „O altă cale de a privi"

citeşte şi nu te speria
că nu-nţelegi de la-nceput
citeşte şi a doua oară
şi-a unsprezecea oară stăruind
şi vei simţi cum leagănul se mişcă
în foşnetul unor azururi
şi stăruind te vei simţi citind
stînd între omoplaţii unui înger
cuvintele ce n-au fost scrise încă.

Nu ştim cui se adresează poeta în aceste frumoase versuri culese în prima secvenţă a volumului ei antologic: se poate adresa, la fel de bine, sieşi, ca şi nouă; am preferat să aleg a doua ipoteză şi m-am conformat. Iată, mi-am spus, o poezie care se cuvine citită cu grijă şi de mai multe ori, fără să te panichezi dacă n-o înţelegi din capul locului. Cel puţin aceasta este ideea pe care poeta doreşte s-o dea despre poezia ei. Stăruinţa e mama înţelegerii, aşa cum repetiţia este a învăţării. Stăruind, simţim sensurile născîndu-se. Probabil asta sugerează uimitoarea imagine a leagănului care se mişcă. Un leagăn celest, a cărui mişcare face să foşnească azururile. (La Ion Barbu, foşnetul naşterii înţelesurilor era al mătăsoaselor mări cu sare), împingînd stăruinţa şi mai departe, capeţi acces la cuvintele nescrise încă, la acel mister al increatului, a necuvintelor, care i-au obsedat pe toţi modernii, de la Blake şi Whitman *(„Acesta-i ceasul tău, o, Suflet al meu. Zborul tău spre necuvinte")* la Ion Barbu şi Nichita Stănescu. *„Te vei simţi citind / stînd între omoplaţii unui înger":* loc privilegiat, subiectiv, pe care ţi-l oferă stăruinţa. Nu e singura dată pînd apare această temă în versurile poetei. Dacă rămînem, încă o clipă, la poeziile care deschid antologia de faţă (mă voi referi la ea, din alt unghi, şi mai departe), constatăm că poetei îi place să se prezinte ca pe un trecător plin de răbdare de pe un mal pe celălalt. Nu se alătură celor grăbiţi, care sar în barcă sau înoată repede. *„ Eu nu mă grăbesc ",* spune ea, *„pentru că vis minunat visez ".* Care să fie acesta?

pentru că nu pot altfel
să fiu eu înconjur
fluviul

pas punind Ungă pas
de la vărsare către
izvor şi înapoi spre
vărsare

Visul e, în definitiv, acela de a fi cum este, de a-şi urma instinctul, natura care o fac să pună pas lîngă pas, înconjurînd fluviu, în loc să-l traverseze, de la vărsare spre izvor şi înapoi. Graba ar strica treaba, adică poezia, a scurtăturilor, într-o altă poezie, foarte ciudată dacă o luăm ca atare, dar care se lămureşte întrucîtva dacă o aşezăm (răbdători, la rîndul nostru) în context, poeta îl slăveşte pe *„cel ce mie îmi lasă marginea",* fiindcă

marginea umblă
pe lîngă fluviu
ca mama pe lîngă fiu

Ce bizară răsturnare! Heraclitiana curgere a vieţii, sprinţară, juvenilă, care se consumă, se „trece" repede, îşi are în poezie şansa ei: poezia nu e decît această grijă maternă, înduioşătoare, pentru o realitate care tinde să ne scape, să ni se sustragă, să ne părăsească. Am citit puţine definiţii mai profunde ale poeziei. Arta poetică, decurgînd de aici, este una dintre cele mai şocante şi subtile din cîte cunosc:

a sta pe margine şi a
privi nu înseamnă a
sta degeaba ci a
înţelege fluviul
liniştit curgînd la
vale plin de înotători
şi de înecaţi
seninătatea lui
calmează nevinovat e
fluviul spui şi te
arunci în valuri.

Acestea sînt principalele motive: fluviul, cu inocenţa lui senină şi crudă, care-l atrage ca un magnet pe poetul menit privirii de pe mal. Ce fel de privire este aceasta? *„O altă cale de-a privi":* versul aparţine Emilyei Dickinson, din faimosul poem 627, care pare să spună (după opinia autorizată a unor comentatori) că fiinţa poetului este ca o cetate asediată, iar poezia un fel de a gîndi ieşirea din starea de asediu; un anumit mod de a privi în jur, fiindcă nici un poet nu vede decît ceea ce este.

Antologia de faţă nu seamănă cu nici una din cele pe care Constanţa Buzea le-a alcătuit pînă acum. în primul rînd, nu este cronologică, dacă exceptăm ordinea poeziilor din secţiunea a doua, ***Pastelul amoros,*** şi aşezarea, unul după altul, a volumelor ***Ultima Thule*** şi ***Pelerinaj.*** De regulă, poeţii preferă cronologia, voind parcă să lase, din timpul vieţii lor, o imagine postumă: o lectură ordonată şi completă a volumelor succesive. Constanţa Buzea însăşi a procedat aşa, şi încă de două ori, în ***Poeme,*** *Albatros, „Cele mai frumoase poezii",* 1977, şi în ***Cheia închisă,*** *Emmescu,* 1978. Din păcate însă, aceste antologii cronologice nu sînt numai premature, dar şi incomplete: autorii nu rezistă ispitei de a selecta, care ţine de natura operaţiei de antologare, şi ne propun, în acelaşi timp, un tablou istoric al operei lor, în evoluţie, şi un tablou axiologic, după un criteriu personal (altfel spus: ce le place lor înşişi în clipa întocmirii antologiei). Combinaţie nefericită, care-l frustrează şi pe istoricul literar (care ar dori să aibă sub ochi toată opera) şi pe critic (nemulţumit, fatal, de criteriul de selecţie al poetului însuşi).

Antologia de astăzi a Constanţei Buzea nu ne-o prezintă pe poetă în creştere, de la debut ***(De pe pămînt,*** 1963) la maturitate (care începe de pe la ***Cină bogată în viscol,*** 1983, în opinia lui Ion Negoiţescu, şi care, în opinia mea, îşi află plenitudinea în ***Pelerinaj,*** 1998): ne-o prezintă în ce are mai original, mai puternic şi mai caracteristic. Toţi scriitorii visează astfel de selecţii în care să nu poată fi sesizate şovăielile, erorile şi inegalităţile talentului lor. Tuturor le surînde să poată fi citiţi *„într-o slavă stătătoare".* Şi chiar dacă astfel de selecţii n-ar trebui lăsate în seama poeţilor înşişi (inevitabil, cei mai inocenţi cititori ai operei proprii), ele sînt destul de elocvente, în pofida tendenţiozităţii cu care sînt concepute, şi devin un material ideal de comentariu.

Pastelul amoros este, dintre toate ciclurile, singurul care, cum arată datele - 1960-l990 - are o istorie interioară. Titlul e superb şi semnificativ. E vorba de poezii de dragoste în care natura joacă un anumit rol. în generaţia Constanţei Buzea, legătura dintre iubire şi natură este aproape generală. Personal, îmi explic faptul prin naivitatea obligatorie a tuturor descoperirilor. Poeţii anilor '60 redescopereau, după deşertul proletcultist, poezia. Oazele peste care ei au dat au fost, inevitabil, cele de la începuturile poeziei moderne, Eminescu neputînd lipsi, cu tot romantismul său idilic, în care natura şi crosul coexistau paradisiac. Eminescianismul latent e definitoriu pentru toţi şi şaizeciştii, înainte ca ei să se îndrepte spre surse mai apropiate, cum ar fi Arghezi, Barbu, Bacovia sau Blaga. Nici Constanţa Buzea n-a putut

rămîne străină de dragostea prin care a reînvăţat (la un loc cu Nichita Stănescu, Cezar Baltag, Ana Blandiana sau Ion Alexandru) poezia. Acestea sînt, o vreme, un fel de ceremonialuri erotice solemn-muzicale, grav-melifluente. Trebuie să recunosc că, de cîte ori le-am citit, le-am găsit cam prea frumoase. Le ţin bine minte:

plîngi cu fruntea-n perna albă
unde părul meu demult
a crescut încet şi singur
din nesomn şi din oftat
plîngi in vise
plîngi în crucea păsărilor călătoare
plîngi in zborul lor de toamnă
scuturat în mare

Sau:

părul mi-e roşu cînd trecuse
vara pârul meu de aur greu
nelegănat , ţintuit de
brumă prăfuit de ceaţă ninge
lin pămîntul unde l-am culcat

Cînd am scris despre Constanţa Buzea, am citat eu însumi versuri ca acestea care nu pot fi trecute cu vederea, dar sînt încă mai caracteristice pentru o epocă decît pentru poeta însăşi. Aceste nobile elegii de dragoste trebuie privite astăzi ca documente pentru o stare poetică (ce e şi una de spirit, dar nu în sens propriu: fiindcă poeţii nu trăiesc cu adevărat sentimentele pe care le exprimă, ei considerîndu-le însă singurele capabile să exprime felul în care înţeleg ei, în momentul cu pricina, poezia). Proletcultismul înjosise poezia, silind-o să devină un soi de proză mincinoasă, falsă şi trivială. Poeţii tineri din anii '60 încearcă şi reuşesc să răzbune un deceniu şi jumătate de umilire: scriind exclusiv în registru înalt (chiar şi Sorescu, al cărui spirit ludic şi parodic nu trebuie confundat cu nivelul stilistic jos) ei vor să fie frumoşi şi puri. Angeologia şi-ar putea extrage un material foarte bogat din consultarea acestei lirici înaripate şi la propriu şi la figurat, celeste, azurii şi fluturătoare. Cînd plîng, o fac la fel de frumos, sprijinind elegia pe imagini ale ploii sau ale ninsorii sau pe cascadele vegetale ale părului. Primele poezii ale Constanţei Buzea vorbesc cu mult mai puţin despre Constanţa Buzea decît despre poezia însăşi a acelor ani.

Din această mecanică vrăjită şi eminescian adormitoare (G. Călinescu o identifica în esenţa romantismului lui Eminescu, o dată eliberat de sonurile lui Alecsandri şi Bolintineanu), poeziile evadează greu şi relativ tîrziu. Se poate bănui că poeta însăşi n-a renunţat cu plăcere (şi dintr-o dată) la nişte clişee (ea nu le simţea ca atare) generoase şi nobile, la rime bogate, la ritualurile goale ale unui eros în bună măsură literar. Acum, cînd avem o perspectivă lungă şi ştim ce a urmat. Dedesubtul clişeelor, al imaginilor comune, ale eminescianismului latent poate fi citit un roman de iubire. Cuvîntul înşală: de cîte ori am recitit poeziile, am avut impresia că sentimentul real este mult mai înrudit cu fascinaţia decît cu pasiunea. O anume atracţie fixează şi fascinează. Poeta nu e atît prada acestei atracţii, cit victimă a unei ciudate dorinţe proprii de a se convinge. E mai degrabă nu autoerotism, o îmbătare cu emoţii, o formă de autosugestie sentimentală. Destrămarea mirajului nu coincide cu părăsirea tuturor iluziilor. Iubirea devine cu greu amintire. Ca umbre\ doar, de fundal, trec rare imagini ale căminului şi maternităţii. Poeta va scrie extraordinare versuri pentru copii mult mai tîrziu. Deocamdată ea n-are încă ochi pentru domesticitatea calmă, cu bucuriile ei adinei, care îndepărtează spectrele După cum n-are ochi (ce ciudat!) pentru natură. Deseori evocat, peisajul nu e particular: toamne, nori, copaci, crengi, frunze, flori, păsări, ploi sau ninsori. Nu pinii aromaţi ai lui Whitman, mierla lui Trakl sau Botta, decemvre al lui Bacovia sau gorunul lui Blaga. E defectul general al poeziei şaizeciste înainte de o anumită maturizare care a însemnat şi individualizarea limbajului.

Din acest cerc, lirica poetei scapă o dată cu abandonarea muzicalităţii exterioare şi a bagajului de clişee menţionat: poezia capătă un neaşteptat aer abstract, se umple de simboluri mai mult sau mai puţin obscure, unele voit ermetizante. Această etapă, şi ea comună întregii generaţii, este incomparabil mai puţin marcată în antologia de faţă decît în cele precedente. Aşa că nu voi insista nici eu. Ruptura are consecinţe importante. Spre mijlocul anilor '80 poezia Constanţei Buzea se aşază în tiparul deplinei maturităţi. Nu lesne de definit. S-o parcurgem încet cu ochiul, dinspre poemele finale ale *Pastelului amoros* spre sonetele din *Ultima Thule* şi mai ales spre *Pelerinaj.* Şi dacă tot vorbim de lentoare, să citez un *Adagio* care conţine mai multe elemente interesante:

aproape iarnă seară
fragilă ca înainte de
nins

aerul umed şi un
sentiment de confort ce
nu va dura

prin tine mereu aceeaşi
pornire acelaşi asediu
albul ceştii de ceai merele
roşii in vas crizanteme de
plumb

împodobit cu aripi de
carton fiul intră în vis îl
surprind stînd în genunchi
într-un colţ în întuneric

o viaţă compusă un rest între limite
transparenţă ca un adagio
cu capul plecat cu mîinile în poală
aştept

aş înţelege urmarea vorbind cu
tine încet despre îngeri şi
despre părul miraculos şi greu
al femeilor blonde

Deseori aici constă, în primul rînd, în particularităţile ambianţei descrise: forme, culori, obiecte. Peisajul nu mai e general. Şi, apoi, are o intensitate morală neobişnuită, pusă de la început sub semnul fragilităţii, al duratei scurte, al presiunii timpului, în al treilea rînd, este un ton, acelaşi de la un capăt la altul al poemului, care unifică impresiile, imaginile şi sunetele. Atitudinea morală este (o regăsim, iată, abia acum, după ce am descoperit-o în succintele arte poetice din deschiderea antologiei) de aşteptare răbdătoare: *„cu capul plecat cu mîinile în poală / aştept".* O atitudine, în fond, enigmatică, inelucidabilă. Există un rest. Poema, atît de densă, de bogată, nu-şi spune întreg secretul. Recitesc cele două versuri pe care nu m-am putut opri să le reiau. Pe coperta ultimă din ***Pelerina]*** există o fotografie a poetei care pare inspirată de aceste versuri, dacă nu cumva e invers. Cînd am văzut-o prima oară - poeta, din profil, pe scaun, îmbrăcată într-o rochie albă, cu dantelă, ce pare să aparţină altor vremuri -fotografia m-a dus cu gîndul, desigur, sub sugestia versurilor, la o poetă al cărei chip mi-a rămas necunoscut. Emily Dickinson. M-am gîndit că aşa trebuie să fi arătat poeta americană. Asocierea a fost şi

n-a fost întîmplătoare. Nu ştiu ce altă poetă de la noi este mai apropiată de Emily Dickenson decît Constanţa Buzea. Mă refer la poemele ei din ultimul deceniu, fireşte, între sonetele din *Ultima Thule* şi poemele libere din *Pelerina!* mu e a'tă distanţă decît aceea metrică pe care o cere forma fixă şi reguiată a celor dinţii. Aerul dickinsonian este însă evident. Expresia poetică se concentrează pînă în purul gnomism. Niciodată n-a folosit Constanţa Buzea mai puţine cuvinte ca acum şi ca să spună mai mult. Figura potrivită acestor poezii este epura. Nimic de prisos. Conturul unor insule de piatră ocolite de albastrul mării şi scăldate în soare. Atitudinea nu e peste tot aceeaşi, dar surprinde calmul cîte unui pastel (care nu mai e amoros), aproape pillatian, în care impresiile par sculptate în cuvinte:

septembrie fără asprimea
verii el este tot un fel de
vară insă mai dulce-
ntunecat vrăjită pînză
pictată noaptea-n
murmurele cerii

septembrie cu greieri în
mătăsuri formele norilor
suind din mare corabie de
frunze muritoare in care
vîslele sint păsări păsuri

se pregătesc cu lină
hărnicie să treacă toate
dincolo seninul sub care a-
nflorit şi s-a copt vinul

septembrie timid visînd în vie
ci nu se va lăsa el dus rai simplu
va sta deasupra ta şi-a mea tot timpul

Pudoarea sentimentului este remarcabilă. Guri astupate. Nici un ţipăt. Şi, mai ales, nici o emfază. Muzica a coborît o treaptă, spre interiorul poemelor, în ***Pelerinaj,*** unde nu mai există rimă, iar cadenţa e liberă, această muzică se adresează urechii noastre interioare, a cititorilor de poezie bună:

as spune mereu
şi in tăcere as. spune
si in întuneric aş spune
şi în trecui m-aş duce să spun

rănile vechi nu s-au
închis armele nu sînt
putrede nici îngropate

O enormă vulnerabilitate se simte în aceste poeme. Chiar dacă teama, regretul ori durerea sînt rostite cu gura închisă - poeme cu gura închisă - ele nu rămîn neobservate. Rănile nu s-au închis, nici armele n-au fost îngropate. Seninătatea e departe. Dar poeta preferă să rămînă fidelă felului ei ocolit şi răbdător de a privi lucrurile. Poezia ei se hrăneşte din mister şi din ambiguitate aşa cum se hrăneşte cariul din lemn:

a pune degetul pe rană
este un gest uşor de înţeles
căruia îi poţi da un sens sau altul
prin el nu rişti decît
să te mînjeşti de serul
şi de sîngele
nu şi de suferinţa rănitului

Aici nu e numai refuzul de a alege expresia directă, simplificatoare, dar şi credinţa că vulnerabilitatea pretinde să fie protejată, respectată. Cuvîntul poate ucide şi, în orice caz, el se poate mînji cu sîngele sufletului nostru fără a-i percepe suferinţa:

insuportabile cumplite sînt
însă mîngîierile pe locul unor
răni închise a atinge oricît de
uşor paloarea unei cicatrici
este un act de pură cruzime

prin el rişti să nu afli nimic
privind grimasa celui care
se uită la tine
cu masca neantului
pe chip

încet-încet devine perceptibil fondul sufletesc adînc din aceste poezii, care este unul religios, deşi cîtuşi de puţin bisericesc, un fel de mistică fără un Dumnezeu precis, un naturism subtil şi integrator, extrem de democratic cu toate fiinţele, mai apropiat de franciscanismul

dulce suav şi blînd al poetului din Assisi decît de severitatea ascetică a ortodoxiei:

trebuie stîrpit răul
din rădăcină
dar cum
fără să fie rănit
pămîntul ciupercilor
şi al viermilor
cu care îşi satură dumnezeu
păsările

Uluitor acest poem, mai cu seamă în versurile sale finale, în care radicalismul etic nu e respins, condamnat (răul trebuie stîrpit), ci doar îmblînzit de sugestia suferinţei universale pe care aplicarea lui ar provoca-o. Sau, iată cum crima poate fi înţeleasă, chiar dacă nu justificată, prin complexa, inextricabila şi misterioasa întocmire a cosmosului de fiinţe şi de specii:

pisica îmi lasă în poală
un pui de vrabie viu
şi mă iscodeşte cu ochi de fosfor
fierbinte
|
nu de foame a vînat
ci ca să-mi arate virtuţile speciei
să-mi dea o şansă pe care n-o merit
o lecţie poate
lumea naşte fără istov
fiare şi inocenţi
zadarnic aşez micul înger
între flori la fereastră
pasărea se chirceşte şi moare
vărsîndu-şi sufletul într-un ţipăt
care zburleşte nimicul uşor
al penelor sale

Aş putea urma la nesfîrşit. A comenta poezia e totuna cu a o citi, cu infinită atenţie; a o citi însemnînd a ţi-o spune, o dată şi încă o dată, ţie însuţi; dar cum să păstrezi pentru tine ceea ce e destinat tuturor?; şi atunci nu te poţi împiedica să citezi. Am căzut în această cursă,

cu volumul Constanţei Buzea în mîini, una din cele mai splendide cărţi de poezie din ultima vreme şi dintotdeauna. Aşa că voi sfîrşi cum am început, citind, recitind şi citînd poezia în care văd quintesenţa de religiozitate devenită caracteristică poetei, o religiozitate absolut naturală, inteligentă totodată (inteligenţa fiind forma supremă a înţelegerii), plină de patos, dar reţinut de expresivitatea sigură şi gnomică, tot aşa de limpede ca respiraţia unui nou născut:

numai o dată
la urmă de tot
trupul şi sufletul se recunosc
şi sînt împreună vorbindu-şi

milostiv sufletul îi spune trupului
iată-ne împreună
ca două trupuri îndrăgostite
şi ceea ce spune el este adevăr adevărat

trupul se-ncîntă şi crede rostind la rîndu-i iată-ne
împreună ca două suflete îndrăgostite dar ceea ce
spune el e trufie şi deşertăciune

celălalt plînge încet
înainte de a se infigura
şi a se ridica la cer
dar păream însufleţit de sufletul meu
şi păream împreună fiind
trup viu prin trup viu trecînd
înmiresmat şi cald ca şi mine era
şi uite ce duhoare sînt
şi fără nici o apă în apropiere

Din nou, un final uluitor. Ştiu puţine versuri mai extraordinare în toată poezia lumii.

*(Rouă **plural,** Editura Vinea, Bucureşti, 1999)*